

## על מצוות שבתון בשבת (תגובה למאמרו של הרב שרלו, 'צהר' לה)

הרב יובל שרלו עסק במאמרו בסוגיית ההיתר לבנות בתים בעפרה גם בשבת, על ידי גויים. במאמרו הוא ביקש להציג זווית חדשה לוויכוח - לא עוד עיסוק בפרטי איסור אמירה לגוי במקום מצווה והפסד, אלא עיסוק בשאלה כללית של חובת השבתון ומשמעותה לסוגיה דידן. אף שאני מסכים שהעיסוק בסוגיית מצוות השבתון חשוב, יש להשיג רבות על דברי הרב שרלו.

### א. עקרונות על הלכתיים בשבת

הרב שרלו כותב: "עובדין דחול... הוא אפילו למעלה ממלאכות שבת". ולא הבנתי על מה הוא מבסס את קביעתו זו. ניתן לקבל את הטענה כי חיוב השבתון הוא 'עיקרון על' בהקשר של שבת, אולם יש להוכיח את הקביעה כי הוא מעל לעקרונות אחרים.

לשם כך, עלינו להתבונן בעיקרון נוסף בשבת - 'זכר למעשה בראשית'. עיקרון זה מגולם בקידוש בליל שבת ובעובדה שמומר לחלל שבת נחשב מומר לכל התורה כולה. עוד ביטוי לעיקרון זה הוא איסור המלאכות בשבת. שהרי, כידוע, במלאכות שבת לא הִטְרַחַה היא גורם האיסור, אלא היצירה והחידוש, כפי שהיה בבריאת העולם.

שני עקרונות לפנינו: זה המגולם במצוות עשה של 'שבתון' וזה המגולם ב'זכר למעשה בראשית'. איזה מהם חשוב יותר? על פניו, 'זכר למעשה בראשית' חשוב יותר, שהרי העושה מלאכה בשבת חייב סקילה, ואילו ביטול עשה של 'שבתון' אין בו לא חיוב מיתה ואף לא חיוב מלקות. אם כן, כיצד ניתן לומר ש'שבתון', הקשור לעולם המושגים של 'עובדין דחול' חשוב יותר ממלאכות גמורות?

אדרבה, בדרך כלל, עובדין דחול הוא איסור דרבנן קל, המותר במקום צורך קטן יחסית. לעומת זאת, עשיית מלאכה דאורייתא בשינוי אינה מותרת אפילו במקום מצווה<sup>1</sup>. מכאן נובעת שאלה נוספת - אם את עיקרון העל של 'זכר למעשה בראשית' דוחים באמירה לגוי<sup>2</sup>, במקום מצוות יישוב ארץ ישראל - כיצד יתכן שעיקרון העל של 'עובדין דחול' לא ידחה במקרה זה?

---

<sup>1</sup> יש להעיר, שהמקור היחיד שהרב שרלו מביא לכך ש'עובדין דחול' אסורים מן התורה הוא מדברי הרמב"ן. אמנם הוא מביא במאמרו (הע' 1) מקורות רבים העוסקים ב'עובדין דחול', אולם חלק נכבד מהם אינו מזכיר את הרמב"ן כלל, וודאי לא משמע מהם ש'עובדין דחול' חמור יותר מאיסורי דרבנן אחרים. ואדרבה, בעל 'משנה הלכות' שמביא הרב שרלו במאמרו, מביא כמקור לעובדין דחול' רק את איסור "ודבר דבר", שהוא כידוע דברי קבלה, שאף שהם חמורים מאיסורי דרבנן אחרים, עדיין אינם מגיעים לרמה של איסורי תורה.

<sup>2</sup> העובדה שאמירה לגוי מותרת מן התורה, מוכיחה שאין כאן פגיעה חמורה ב'זכר למעשה בראשית'. אמנם יש כאן פגיעה בעיקרון, אבל יש לכך משקל רק מדרבנן. והוא הדין לעובדין דחול', שהמשקל שיש לפגיעה שלהם ב'שבתון'

## ב. תוכנו של עיקרון 'עובדין דחול'

אין דרך להתמודד עם השאלה שהצבתי לעיל, אלא לומר שלדעת הרב שרלו, כאשר גויים עובדים בשבת במקום שיש בו יהודים, יש בזה איסור דאורייתא של 'עובדין דחול'.

ראשית כול, יש לציין שגם הרב שרלו לא אמר שלגויים אסור לעבוד כלל בשבת, אלא שב'רשות הרבים של מדינה יהודית' אסור לגויים לעבוד. האם מדינה זו צריכה להיות דווקא בארץ ישראל? האם גם באום אל פאחם, למשל, אסור לגויים לעבוד?

בהמשך מסייג הרב שרלו את דבריו ואומר שרק במקום שכל תושביו יהודים, אסור לגויים לעבוד בשביל יהודים. ועל כך יש לשאול: מהו גדר "מקום שכל תושביו יהודים"? האם תושב גוי אחד מספיק כדי להתיר? האם צריך 'מניין' של גויים? שמא נאמר 'רובו ככולו' וכן הלאה? ובעיקר יש לתמוה על עצם חידושו של הרב שרלו, שכאשר גויים עובדים בשביל יהודים במקום שיש בו יהודים, יש בזה איסור תורה של 'עובדין דחול'<sup>3</sup>.

שבת היא, כרוב מצוות התורה, 'חובת הגוף'. ככזו, אין היא איסור 'חפצא' אלא איסור 'גברא'. דבר זה ברור, שהרי אין הלכה כבית שמאי, ואין דין שביתת כלים. אם כן, כיצד יתכן שגוי העושה מלאכה ברשות הרבים יגרום למצב של חילול שבת דאורייתא? הרמב"ן מתאר מצב שבו יהודים עובדים בשבת כאילו מדובר ביום חול, ולא מצב שבו גויים עובדים ברשות ישראל. לגבי היהודים אין הבדל בין רשות הרבים לרשות היחיד - גם אם יהודי עובד בביתו כל השבת, הוא יעבור על 'עובדין דחול' לפי הרמב"ן. אם כן, מדוע לגבי גוי יש חילוק בין רשות הרבים לרשות היחיד?<sup>4</sup>

אמנם מצינו דעה באחרוני זמננו, שכאשר משתמשים בשעון שבת יש בזה משום 'עובדין דחול', הלא היא דעתו של הגר"מ פינשטיין (שו"ת אגרות משה או"ח ח"ד סי' ס), ולכן אין להשתמש בשעון שבת אלא לצורך חימום ותאורה, שבהם יש סברות נוספות להקל, עיין שם בתשובה. אולם גם הגר"מ פינשטיין אומר שזה רק דומה לאמירה לגוי, ואם כן אין בידינו להחמיר יותר מאשר הדינים הרגילים של אמירה לגוי. מה גם שהמנהג אינו כשיטת הגר"מ פינשטיין, ומכאן יש להוכיח שאין לראות ב'עובדין דחול' דבר חמור יותר מאיסורי דרבנן אחרים.

זווית נוספת שהיה מקום להתבסס עליה היא איסור הפעלת רחיים מערב שבת, כאשר הם עושים 'קול גדול' (שו"ע או"ח רנב, ה). אף שאחד מטעמיו של איסור זה הוא 'זילותא דשבת', ואם כן הוא יכול לשמש דוגמא לעיקרון שמציב הרב שרלו, אבל דווקא משם ישנה ראייה הפוכה.

---

הוא רק מדרבנן, וכפוף לכללי הפסיקה המקובלים באיסורי דרבנן בשבת, ולפיהם ישנם מצבים ותנאים שבהם איסורי דרבנן נדחים מפני מצוה אחרת.

<sup>3</sup> לענ"ד, הקושי להציב גדרים ברורים לקביעתו של הרב שרלו, מה גם שלא ניתן למצוא לכך תקדימים הלכתיים ממקומות אחרים, מוכיח שלא מדובר בגדר הלכתי של ממש. מסיבה זו אי אפשר לפרש את דברי הרמב"ן בצורה שכזו, שהרי הרמב"ן בא להשמיענו איסור הלכתי. גם אם נפרש את הרמב"ן כדברי הרב שרלו, אין כאן אלא לכל היותר קריאת כיוון ערכית, שלא ניתן לגזור ממנה מסקנות הלכתיות כלשהן.

<sup>4</sup> טענה זו, המבחינה בין רשות הרבים לרשות היחיד, נטענת כל הזמן ביחס לחקיקה דתית בנוגע לשבת, כמו האיסור על תחבורה ציבורית. ואכן כאשר מדובר בחוקים של הכנסת, בוודאי שיש מקום לחלק בין מעשה פרטי לבין מעשה ציבורי הנוגע לדמותה ולתדמיתה של המדינה כמדינה יהודית ושל החברה כחברה יהודית. אבל כאן אין אנו דנים בשאלה אידיאולוגית של מדיניות חקיקה, אלא בשאלה הלכתית המתייחסת למקרה פרטי. ולכן לא ניתן להסיק מסקנה כלשהי מדברי הרמב"ן.

שהרי איסור זה הוא בוודאי רק איסור דרבנן, ורק למנהג האשכנזים, וגם לשיטתם הוא מותר במקום הפסד. ולפי דבריו, מדוע לא אסרו הרמ"א והאגרות משה את השמעת הקול והשימוש בשעוני שבת משום 'עובדין דחול' דאורייתא, וגם במקום הפסד?

גם אם נאמר שיש לחלק בין עבודתם של כלים לעבודת בני אדם, ולכן יש להחמיר באמירה לגוי בעוד שניתן להקל בשביתת כלים ובהשמעת קול, עדיין אין דברי הרב שרלו נראים. בשו"ע (שם רמד, א) נפסק שכאשר גוי עובד בקרקע של יהודי באופן שאין בעיה של איסור אמירה, כגון כש"גוי אדעתא דנפשיה קעביד" – הדבר מותר באופן עקרוני. ורק "אם היתה ידועה ומפורסמת – אסור, שהרואה את הגוי עוסק אינו יודע שקצץ, ואומר שפלוני שכר הגוי לעשות מלאכה בשבת". הרי לפנינו, שיש בזה איסור דרבנן בלבד, מחשש שיאמרו שהישראל אמר לגוי לעבוד בשבת, ולא איסור דאורייתא של 'עובדין דחול'. וגם שם, במקום הפסד גדול חיפשו רבותינו דרכים להתיר, כמבואר שם (סעי' ו).

עוד יש לציין, שאליבא דהרב שרלו יש להשבית את עבודתם של כל בתי המלון בשבת, שבהם יש רוב יהודי, ואולי אפילו בעלים יהודי, אבל העבודה בשבת נעשית על ידי גויים בעיקר. ישנן כל מיני בעיות הכרוכות באיסורי דרבנן של 'אמירה לגוי', שחלק מדרכי ההתמודדות אֵתן בבתי המלון דחוקים, אבל לא מצינו פוסק שקם ואמר שאסור ללכת לבתי מלון<sup>5</sup>, משום שיש בזה משום 'עובדין דחול' דאורייתא וביזוי השבת. יתכן שהפוסקים שלא חשו לסברתו של הרב שרלו הבינו אחרת את הרמב"ן, או שלא חשבו שהוא עיקר להלכה<sup>6</sup>.

<sup>5</sup> **הערת העורך (ע. א.א.):** משתיקת הפוסקים בדורנו בעניין הפעלת בתי מלון בשבת על ידי עובדים גויים אין שום ראיה. הרי ברוב בתי המלון ישנה בעיה הרבה יותר חמורה ביחס לעובדים היהודים. כידוע, ה'הכשר' למלון מתייחס אך ורק למטבח, ואך ורק למה שעלול לאסור את המזון מדין 'מעשה שבת'. כל שאר פעילות המלון נעשית על ידי יהודים המחללים שבת באיסורי תורה, החל מנסיעה לעבודה בשבת (אפילו במלון 'דתיים'), המשך בהדלקה וכיבוי של מערכות חשמליות, וכלה ברישומים משרדיים הנעשים בשבת, וקשר בין העובדים באמצעות הטלפון. לכאורה בכל שהייה במלון יש משום 'לפני עיוור' גמור. לאור זאת יש מקום להתיר שהייה בבית מלון רק ליחידים, שאינם גורמים לתוספת עבודה או תוספת עובדים, אך לא לקבוצה גדולה השוכרת מלון באופן שבלעדיה הוא היה עומד ריק. ואכן הגר"י נויבירט אמר לי שקשה להתיר את זה. ואם לא שמענו עד כה מחאה רבנית על שיתוף פעולה בעבודת יהודים, וגם כנסי רבנים מתקיימים במלונות בשבת, כיצד נלמד משתיקתם על עבודת גויים?

**תשובת הכותב:** אילו הפעלת המלונות, הן על ידי גויים והן על ידי יהודים, היתה כרוכה גם באיסור דאורייתא של 'שבתון', שעליו עוברים האורחים או לכל הפחות מארגני האירות, כדברי הרב שרלו – היה הדבר חמור הרבה יותר, והיה מקום לצפות למחאה מצד מאן דהו. וכמדומני שאפילו 'צהר' מארגנת כנסי רבנים בשבתות בהשתתפותו של הרב שרלו עצמו!

<sup>6</sup> יש לשאלה זו דוגמאות נוספות למכביר. עם קום המדינה היה דיון גדול בשאלה כיצד יפעלו המפעלים החיוניים בשבת וביניהם הפעלת תחנות הכוח, המשטרה וכן הלאה. המחלוקת היתה בשאלה אם להעדיף עבודה על ידי גויים או שכמדינה יהודית, איננו יכולים להסתמך על גויים, הן מהסיבה הפרקטית והן מסיבות מהותיות. למיטב ידיעתי, הטיעון שגם עבודה על ידי גויים תהיה בעצם איסור דאורייתא, ולכן אין הבדל בין מלאכת יהודי בשינוי ובין מלאכת גוי בפרהסיא, לא עלה.

## ג. על כלל ופרט

הרב שרלו מתחבט בשאלת היחס בין איסור 'עובדין דחול', שהוא בדרך כלל מדרבנן, ובין איסור 'שבתון', המופיע בדברי הרמב"ן. ברצוני להציע שני הסברים ליחס בין איסורים אלו. ישנם תחומים רבים, שבהם התורה מציבה לפנינו עקרונות על, כאשר התפרטותם היא בדרך כלל מדרבנן. עיקרון העל המפורסם ביותר בעניין זה הוא 'לא תסור' - החובה לציית לדברי חכמים. אף שעיקרון זה הוא מיסודות הדת, הרי שברור שציווי חכמים הם איסורי דרבנן ולא איסורי דאורייתא.<sup>7</sup>

כיוצא בזה, גם לדעות שאיסור מלאכה בחול המועד הוא איסור דאורייתא שפרטיו נקבעו בידי חכמים, אין בכך בהכרח הבדל גדול באופי ההיתרים.<sup>8</sup>

העיקרון המשותף לשתי דוגמאות אלו ולדוגמאות נוספות, הוא ש'עיקרון על' כזה או אחר, כשם שהוא מקיף ברמה העקרונית, כך הוא נדחה ברמה הפרטית בפני צרכים שונים, בתנאים שקבעו לך חז"ל. כאשר התורה רצתה שפרט כזה או אחר יישא אופי מחייב יותר, ולא יידחה מפני צרכים שונים, היא ציוותה על הפרט בפירושו.

לכן על אף העובדה ש'עובדין דחול' הוא לדעת הרמב"ן איסור דאורייתא - הוא נדחה בקלות מפני צרכים שונים. ועיין במגיד משנה (הל' שבת, כא, א) שכן משמע מדבריו.

אפשרות נוספת להבנת היחס בין עובדין דחול דרבנן ובין שבתון דאורייתא הוא על פי דברי הרב קוק בשבת הארץ (פרק א הלכה ד):

והעושה את כל עבודת הקרקע כולה בשביעית כדרכו בכל השנים, ואע"פ שלא זרע וזמר, ולא קצר ובצר... נראה שהוא עובר בעשה של תורה.

דהיינו, שאף שמלאכה מסוימת היא דרבנן, היינו רק בדרך ארעי, אבל כשעושה בקביעות כדרכו, הרי זה איסור דאורייתא. האם בסוגיית בניין הבתים מדובר בפעולה קבועה? הרי לא בכל מקום ביש"ע צריך לבנות כל שבת, אלא מדובר באירוע נקודתי! לכן יהיה רק איסור דרבנן של עובדין דחול, ולא עשה דשבתון.<sup>9</sup>

## ד. מה יאמרו הגויים

בסיום הדברים אבקש להעיר שלא זכיתי להבין את הסתמכותו של הרב שרלו על מאמרו של הרב יצחק הנשקה ('צהר' לד). הרב הנשקה מסכם את דבריו (עמ' 51):

מכל המובאות עולה, שאימוץ דרכי הגויים נעשה רק לחומרא ולא לקולא.

ולכאורה, גם בנידון דידן הרב שרלו מעוניין להחמיר. אולם בהמשך כתב הרב הנשקה (עמ' 53):

הגדרה זו (=של הליכה לחומרא אחר חשש מה יאמרו - י. ש.) אינה מהווה פיתרון למקרים של התנגשות בין חשש חילול השם לבין ערך אחר...

<sup>7</sup> לכל הפחות אליבא דהרמב"ם (ספר המצוות, שורש א), ועיין בהשגות הרמב"ן שם ואכמ"ל.

<sup>8</sup> כמוכן, למחלוקת אם איסור מלאכה בחול המועד הוא מאורייתא או מרבנן יש נפקא מינות, בראש ובראשונה לעניין ספיקות, ואולי אף בשאלה אילו מלאכות נאסרו וכן הלאה. אך העיקרון הוא, שיכול להיות איסור דאורייתא, שפרטיו יהיו קלים, כמו שמצינו בחולו של מועד, שמדובר באיסור דאורייתא, ואעפ"כ הוא מותר במקום דבר האבד, לצורך המועד וכדומה, מה שלא מצינו באיסורי דאורייתא אחרים. לענ"ד, אף לפי הרמב"ן כך יש להתייחס ל'עובדין דחול' כאל עיקרון דאורייתא, אך הפסיקה בפרטיו היא לפי הכללים של איסורי דרבנן.

<sup>9</sup> וכך מבואר גם בדברי רב פעלים (ח"ג, או"ח סי' יב) שהביא הרב שרלו, שרק אם עושה כן בקביעות, עובר על האיסור.

הוא הדין בנידון דידן. כאשר ההלכה היא שאמירה לגוי מותרת במקום מצוות יישוב ארץ ישראל, אין זו קולא, אלא חומרא - יש להחמיר במצוות יישוב ארץ ישראל, על חשבון איסור אמירה לנכרי, כיוון שהערך של ארץ ישראל גובר על איסור דרבנן בהקשר של שבת (ואכן, במובן זה אנחנו מוכרים את השבת בשביל ארץ ישראל, זוהי הדרכתם של חז"ל בשבילנו), ואם כן אין להקל ולהימנע מיישוב ארץ ישראל בגלל קדושת השבת.

### ה. שדה הדין ההלכתי

מעבר להשגותיי על עמדתו ההלכתית של הרב שרלו, אני מבקש לערער על אופי הדין ההלכתי שמציב הרב שרלו בראשית דבריו. לדעת הרב שרלו:

שאלת השדה ההלכתי הראוי לדין היא ההכרעה המהותית ביותר בפסיקת ההלכה.

אחר בקשת מחילה - לא הבנתי את דבריו. לוי יצויר שלא היה איסור שבתון (או לדעת הפוסקים הסוברים שאיסור זה הוא רק איסור דרבנן) - וכי לא היה מקום לדין של הרבנים גיסר ונהוראי? ולהפך - אילו לא היה איסור אמירה לגוי, וכי אין ראוי לדון גם בשאלת איסור שבתון ועובדין דחול? מדוע יש לצמצם את הדין לשדה הלכתי אחד?

כאשר שאלה כוללת כמה תחומים, מדוע אין לדון בכולם? עד כמה שאני מכיר את התשובות ההלכתיות, הפוסקים משתדלים לדון בכל זווית אפשרית של הנושא ולברר כל אחת ואחת מהבעיות ההלכתיות השונות ואת ההתמודדות עמה. אני מסכים, שכאשר מדובר בעניין הלכתי שלא נידון מעולם, העובדה שפוסקים שונים מתמודדים אתו בתחומים שונים היא משמעותית. כך למשל, הדין אם הלכות צבא הם פרטים של דיני פיקוח נפש הרגילים, או דינים מיוחדים של מלחמה היא שאלה משמעותית מאוד. אולם, כאשר מדובר בדין שבחלקו (לכל הפחות) הוא דיון ישן - אמירה לנכרי במקום מצוות יישוב ארץ ישראל - מדוע לא לדון בו? דבריו של הגר"ש אלישיב אינם ראייה בעניין זה. שכן הוא לא התווכח עם הרב מלכה על עמדתו, כפי שציין הרב שרלו, אלא ציין שיש זווית נוספת, שאותה לא בחן הרב מלכה. אולם, אילו הרב אלישיב היה חולק על הרב מלכה בסוגיית התוכחה, בוודאי היה מברר גם נקודה זו. והראיה, שלגבי שאלת 'לפני עיוור' הכרוכה בעובדה שבהפגנות גורמים חילול שבת, חשב הרב אלישיב שיש להתמודד עם הטענה של הרב מלכה, ואכן התמודד עמה.